

Павзюк А.А.

*аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ОСНОВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ Е-ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Сукупність форм організації державної влади, за якої відбувається пряме народовладдя, тобто безпосередня участь громадян у вирішенні питань, потребує оновлення відповідно до сучасних надбань цивілізованого світу. В більшості основи безпосередньої демократії в Україні є сталими та непрогресивними, потребують нових форм. Такі зміни дозволять долучити до цих процесів більшу кількість громадян із метою врахування їхніх рішень та підвищення рівня громадянської відповідальності з ряду питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні актуальні проблеми безпосередньої демократії досліджували М.Ф. Афанасьєва, В.Д. Бабкін, М.О. Баймуратов, Я.О. Берназюк, Ф.Г. Бурчак, І.П. Бутко, Р.К. Давидов, В.М. Кампо, Р.П. Князевіч, М.І. Козюбра, Л.М. Козодой, В.В. Колейчиков, М.І. Корнієнко, Б.Я. Кофман, Л.Т. Кривенко, В.М. Кузьменко, М.І. Малишко, П.Ф. Мартиненко, О.В. Марцеляк, В.Ф. Мелашенко, О.М. Мироненко, Г.О. Мурашин, Н.Р. Ніжник, М.П. Орзіх, І.М. Панкевич, В.Ф. Погорілко, Т.С. Подорожна, П.М. Рабінович, А.О. Селіванов, С.Г. Серьогіна, О.В. Совгіря, С.С. Сон, В.Ф. Сиренко, М.І. Ставнійчук, Т.В. Стешенко, А.П. Таранов, В.Я. Тацій, Є.А. Тихонова, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, В.В. Цветков, М.В. Цвік, П.Ф. Чалий, Я.В. Чистоколяний, Ю.С. Шемшученко, Н.Г. Шукліна, Л.П. Юзьков, А.І. Ющик, В.Д. Яворський та ін.

Мета статті полягає в дослідженні шляхів розвитку основ безпосередньої демократії в Україні в контексті е-технологій та напрацю-

ванні шляхів її розвитку в зазначеному контексті.

Виклад основного матеріалу. Практика проведення виборів в Україні свідчить про готовність та необхідність впровадження е-технологій у виборчі процеси. Для того, щоб це здійснити, необхідно роз'яснити і встановити мету такого провадження, де результати таких проваджень, очікування та супротив, що можуть виникнути, варто врахувати та передбачити дії щодо ефективної оптимізації наявних процедур чи процесів, враховуючи особливості виборчих процесів в залежності від видів виборів. Звісно, е-технології впроваджуються у виборчий процес не одномоментно, це саме той процес, який включає багато складових частин, що необхідно врахувати при оптимізації в подальшому всього виборчого процесу. Така оптимізація обов'язково повинна відбуватися під час використання цієї системи, тобто застосування е-технологій у виборчому процесі на практиці. Якщо цього не буде відбуватися, то існує вірогідність того, що багато моментів та помилок будуть допускатися вже при безпосередньому використанні цієї системи під час виборчих процесів. Тобто обов'язкова наявність такого етапу, як опробування самої системи до проведення конкретних виборів. До того ж, розвиток механізмів е-демократії варто розглядати на рівні держави, обов'язково до цього треба долучати якомога більше виконавців з різних сфер, які за результатами своєї діяльності будуть впроваджувати ті зміни, що необхідні в той чи інший момент виборчих процесів.

Під час виборчого процесу загальнови-знано, що чесні, вільні, рівні та прозорі вибори можуть забезпечити дійсно демократичне формування владних установ. Реформувати виборче законодавство необхідно, проте це не повинно суперечити міжнародним виборчим стандартам і зупиняти подальший його розви-ток [1, с. 130].

До механізмів розвитку е-демократії нале-жать механізми: мережевої комунікації; е-го-лосування; звернення і запитів; е-петицій; мережевого краудсорсингу; онлайн-оціню-вання; е-участі; формування онлайн-спільнот; автоматизованого моніторингу. Основними механізмами мережевої комунікації грома-дян є постановка питань, обмін репліками, коментарями і навіть окремими файлами, роз-міщення посилань на матеріали, що опублі-ковані на зовнішніх ресурсах, та обговорення цих матеріалів, ведення дискусії тощо. Орга-нізація такого мережевого спілкування може будуватися на різних принципах. По-перше, спілкування може бути загальнодоступ-ним або доступним тільки для певного кола користувачів. По-друге, спілкування може бути повністю вільним або модеруватися тре-тьою особою або особами, згідно з якимось набором формальних і неформальних правил. При цьому у просторі мережевої комуніка-ції формується попит на механізми регулю-вання взаємин користувачів такої комунікації, аналогічні тим, що діють у просторі звичай-ної фізичної міжособистісної комунікації [2, с. 106–120].

Н.М. Махначова підкреслює, що оскільки основами е-урядування були зміна ролі дер-жави у глобалізованому світі, криза тради-ційної веберівської ієрархічної моделі публіч-ного управління та втрата довіри до влади, підвищення активності громадян, то саме це зумовило розробку та впровадження в провід-них країнах світу ринкової та демократичної моделей публічного управління, які б відпо-відали вимогам інформаційного суспільства. Вчений заявляє, що зусилля України та її гро-мадян безперечно сприяють розвитку елек-

тронної демократії в Україні та її подальша ефективність залежить від спільної роботи представників влади, громадянського суспіль-ства, а також міжнародних експертів. За його думкою, перспективними напрямками для подальшого розвитку е-демократії в Україні є впровадження електронного цифрового під-пису та переведення в онлайн ключового ком-поненту демократії – виборів – шляхом запро-вадження е-голосування [3].

За думкою, В. Кузьменко, формально незмінні суб'єкти, як то влада та суспільство, в умовах інформаційного суспільства свою комунікацію здійснюють у новий спосіб, що надає мобільності суб'єкту волевиявлення. В таких процесах застосовуються численні інформаційно комунікаційні технології, зав-дяки яким інформаційні потоки прискорю-ються і масштабуються, тим самим усуваючи об'єктивні обмеження традиційної демократії (час, простір, громадянство). Тобто вчений підкреслює, що електронна демократія – це політична форма суспільно владних взаємо-відносин в інформаційному суспільстві, що дозволяє поєднати суб'єктів волевиявлення демократичних перетворень у процесі при-йняття суспільних рішень, долаючи часові та просторові обмеження за допомогою інфор-маційно комунікаційних технологій [4, с. 52].

М.В. Афанасьєва застерігає, що виборча система, як частина інституціональної основи держави, тісно пов'язана з конститу-ційно-політичною та партійною системою, і, як результат, її дії є різними в різних політи-ко-правових та партійних реаліях. Обирати виборчу систему потрібно не у вакуумі, а з рахуванням національних конституційних та політичних особливостей. Під час зако-нодавчого проектування виборчої системи необхідно визначити пріоритетні цілі, бажані політико-правові результати, які суспіль-ство та держава чекають від запровадження такої виборчої системи, а вже потім шукати та аналізувати, які саме її варіації найкращим чином відповідають поставленим завданням. Тобто розробка виборчої системи потребує

врахування значної кількості критеріїв для прийняття оптимального рішення та проведенням оцінки виборчих систем за критерієм конституційної легітимності та політичної доцільності, бо така комбінація надасть можливість врахувати аксіологічну, телеологічну та технологічну складові частини всієї виборчої системи [5, с. 271].

П.С. Клімушин стосовно проекту колективного рішення пропонує введення механізму е-голосування із застосуванням моделі відносної або кваліфікованої більшості. Вчений вважає, що такі сервіси системи е-демократії дозволяють об'єднувати безліч заяв від населення в колективні звернення, що істотно заощаджує трудовитрати органів державної влади та організацію мережевого спілкування з роботи зі зверненнями всіх учасників виборчого процесу. Проте вчений одночасно застерігає, що серед таких механізмів проблемним є механізм мережевого контролю за діяльністю органів державної влади та організацію мережевого спілкування, що передбачає не тільки постійний моніторинг невирішених проблем у сфері житлово-комунального господарства, освіти, медицини тощо та інформування про ці проблеми представників органів влади за допомогою е-технологій, а й спостереження за самою процедурою розроблення та реалізації рішень, прийнятих органами влади за участі громадян у даній процедурі. Так, на думку вченого П.С. механізм е-голосування є універсальним атрибутом е-демократії та застосовується не тільки в рамках організації виборів і референдумів [2, с. 106–120].

Здавалося, впровадження е-голосування дає можливість вирішити ряд нагальних питань у виборчих процесах, проте такий механізм потребує врахування ряду обов'язкових елементів та дотримання прав усіх учасників виборчих процесів до того, як вона буде впроваджена.

Як бачимо, П.С. Клімушин додає, що механізм е-петицій забезпечує особливий вид колективного звернення, який має визначене коло адресатів, має здобути підтримку певної кіль-

кості населення протягом обмеженого часу і буде розглянутий та реалізований у визначному порядку. До того ж, у світовій практиці широко застосовується така форма колективного звернення (е-петиція), що передбачає особливу процедуру реагування адресата й підтверджує свою дієвість як механізм систематичного суспільного діалогу. Окремо вчений виділяє механізм мережевого краудсорсингу (механізм передавання роботи, традиційно виконуваної призначеним виконавцем, на аутсорсинг невизначеній, зазвичай великій, групі людей у формі відкритого звернення) [2, с. 106–120].

Щодо вихідних теоретико-методологічних підходів до розуміння правової технології, то слід зазначити, що це інструментальний спосіб досягнення цілей, сутність якого полягає у постадійному здійсненні діяльності; технологічні прийоми, операції, стадії розробляються прогнозовано, на основі наукових знань у поєднанні із цілеспрямованими інтенціями суб'єктів; при розробці враховується специфіка самої галузі. Стосовно виборчого права правові технології надають йому ознак раціоналізму, прагматизму, процесуальної економічності, ефективності [6, с. 255].

Механізми онлайн-оцінювання (онлайн-опитування, онлайн-оцінювання, онлайн-рейтинги, онлайн-експертизи тощо) є важливими інструментами громадянського впливу та контролю діяльності органів влади. Такі механізми інформування реалізують односторонні відносини між урядом і громадянами, коли уряд виробляє і доставляє інформацію для громадян. Це передбачає як пасивний доступ до інформації, так і активні заходи уряду щодо поширення даної інформації серед громадян. Механізми консультування забезпечують двосторонні відносини, за яких встановлюється зворотний зв'язок. В свою чергу, механізми активної участі (прийняття рішень) оснований на партнерських відносинах з публічними інституціями, за яких громадян активно залучено у процес формування політики та прийняття державноуправлінських рішень [2, с. 120].

Цифрові рішення для виборів мають узгоджуватися із принципами, які застосовуються для демократичних виборів. Однак практичне пристосування правових принципів до цифрових технологій – непросте завдання. Перша складність полягає в загальному характері правових принципів, сформульованих із використанням загальних та широких понять (застосування в конкретному контексті потребує тлумачення з метою з'ясування точного значення та практичних наслідків, які випливають із принципів). Друга складність полягає в технічному характері цифрових рішень, внутрішнє налаштування та функціонування яких може зрозуміти лише невелика кількість фахівців, на відміну від пересічних осіб, які не зможуть обійтися без технічної допомоги. Втім, саме такі пересічні особи (виборець, кандидат, суддя, спостерігач тощо) мають використовувати і перевіряти цифрові рішення та їх результати і, зрештою, довіряти їм [7, с. 7].

Міжнародні інструменти, що регулюють питання виборів, є актуальними під час розробки регулювання цифрових рішень, які використовують на виборах: 1) універсальні міжнародно-правові документи (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права) та регіональні документи (Європейська конвенція з прав людини, Хартія основних прав ЄС), авторитетні тлумачення таких конвенцій, прецедентне право міжнародних судів, політичні зобов'язання, документи «м'якого права», дослідження та оцінювання поточних норм і використання цифрових рішень; 2) міжнародні інструменти, що регулюють захист даних, кіберзлочинність чи кібербезпеку, також є актуальними. Конвенція 108+ Ради Європи та Загальний регламент захисту даних ЄС (GDPR), Будапештська конвенція Ради Європи щодо кіберзлочинності та правові інструменти ЄС щодо кібербезпеки, конкретні вказівки й збірки передового досвіду щодо виборів (застереження: деякі виборчі дані належать до категорії конфіденційних,

тому потребують більш надійного захисту, що необхідно враховувати в конкретних регуляторних положеннях, які стосуються виборів); 3) національні регуляторні положення щодо цифрових рішень, які використовують на виборах, ще перебувають на початковому етапі свого розвитку, але продовжують постійно розвиватися, де спеціальне нормативне регулювання стосується переважно е-голосування [8, с. 31].

Таким чином, розвиток е-демократії базується на запровадженні не однієї, а сукупності взаємопов'язаних механізмів: мережевої комунікації; е-голосування; звернення і запитів; е-петицій; мережевого краудсорсингу; онлайн-оцінювання; е-участі; формування онлайн-спільнот; автоматизованого моніторингу [9, с. 66]. В будь-якому випадку розвиток основ безпосередньої демократії в Україні в контексті е-технологій варто здійснювати на двох рівнях:

- 1) на національному;
- 2) на регіональному.

Дії на цих двох рівнях повинні супроводжуватися залученням до цих процесів усіх учасників виборчого процесу, громадських організацій та інших зацікавлених інституцій та осіб.

В 2015 році було запропоновано як пріоритети національної стратегії визначити такі напрямки е-демократії за такими трьома рівнями:

1) базовий рівень – відкриті дані (одно-канальне інформування) – дозволяє недержавним інституціям та зацікавленим сторонам оперативно готувати альтернативні та конкурентоспроможні продукти політики (моніторинг та оцінку, проекти рішень, експертизу). Додатковим надбанням стане розвиток ІТ сектору економіки;

2) мезорівень – опублікування інформації про політику в мережі Інтернет (одноканальне інформування щодо аналітичних продуктів органів влади: звіти, новини про діяльність та послуги, які дають громадянам узагальнені та доступні знання про поточну політику. Елек-

тронні засоби сприяють отриманню інформацію у реальному часі, оперативність «запиту-відповіді». Активно здійснюється політика електронної просвіти, інклюзії, доступності пристроїв та е-технологій для різних категорій населення. Для громадян це можливість забезпечити компетентність у політиці перед участю у політиці);

3) верхній рівень – участь громадян у формуванні політики, політичний діалог (двосторонній обмін інформацією, де електронні інструменти дозволяють у реальному часі здійснювати політичний діалог та ефективний вплив на базі електронних дискусійних платформ) [10, с. 4].

У більшості демократичних країн розвиток демократії, включаючи її ключові інституції, спирається не тільки і не стільки на владу, скільки на громадянське суспільство. В Україні становлення сильного громадянського суспільства відбувалось повільно й уривчасто. У зв'язку із цим актуальним завданням стає пошук і упровадження механізмів, що сприяють підвищенню активності громадян у суспільно-політичному житті країни. З досвіду зарубіжних країн, що здійснюють серйозні вкладення в розвиток демократичних інституцій, бачимо, що поширення інформаційно-комунікаційних технологій

є одним із ключових факторів, що безпосередньо впливають на розвиток інституцій демократії (це здійснюється за рахунок того, що інформаційно-комунікаційні технології значно розширюють можливості суспільно-політичної діяльності громадян. Наприклад, механізм двосторонньої е-взаємодії громадян з органами влади при отриманні різного роду послуг істотно знижує часові, транспортні та інші витрати) [2, с. 105].

Висновки. Дослідження шляхів розвитку основ безпосередньої демократії дало можливість констатувати, що у більшості демократичних країн розвиток демократії (включаючи її ключові інституції) спирається не тільки на владу, скільки на громадянське суспільство. Таким чином, сильне технологічне громадянське суспільство України здатне продукувати нові рішення та нести за них відповідальність. Розвивати безпосередню демократію в Україні в контексті впровадження е-технологій варто на двох рівнях: на національному; на регіональному. Первинними механізмами розвитку безпосередньої е-демократії в Україні, що мають вже деяке практичне втілення, є такі форми: е-комунікація; е-голосування; е-звернення; е-запити; е-петиції; е-краудсорсинг; е-оцінювання; автоматизовані моніторинги; е-участь; е-спільноти.

Список використаних джерел:

1. Стешенко Т. Сучасні тенденції розвитку виборчого законодавства України. *Visegrad journal on human rights*. № 2/1. 2016. С. 130–134.
2. Клімушин П.С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. 524 с. С. 106–120.
3. Е-демократія як інструмент розвитку громадянського суспільства та ефективного партнерства в публічній сфері. URL: [http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/25 ...](http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/25...), 2018. http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/25.pdf.
4. Кузьменко В.М. Трансформація технологій демократичного управління в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3(34). С. 52. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03\(34\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03(34)/9.pdf).
5. Афанасьєва М.В. Критерії законодавчого проектування виборчої системи в Україні. *Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.)*. Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Др'юмін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 270–272.

6. Афанасьєва М.В. Категорія «правові засоби» у виборчому праві. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.)* У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 254–256.
7. Розробка нормативно-правовою бази щодо цифрових технологій, які використовуються у виборчому циклі. С. 7. URL: <https://rm.coe.int/publication-digital-technologies-regulations-ukr/16809e8040>.
8. Цифрові технології у виборах: питання, висновки та перспективи. С. 30–31. URL: <https://rm.coe.int/publication-digital-technologies-regulations-ukr/16809e8040>.
9. Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: М55 : монографія / П.С. Клімушин, Д.В. Спасібов ; за ред. О.В. Радченка. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. 116 с. С. 66.
10. Електронна демократія. Біла книга державної політики. С. 4 URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>.

Анотація

Сукупність форм організації державної влади, за якої відбувається пряме народовладдя, тобто безпосередня участь громадян у вирішенні питань, потребує оновлення відповідно до сучасних надбань цивілізованого світу. У більшості основи безпосередньої демократії в Україні є сталими та непрогресивними, потребують нових форм. Такі зміни дозволять долучити до цих процесів більшу кількість громадян з метою врахування їхніх рішень та підвищення рівня громадянської відповідальності з ряду питань. Практика проведення виборів в Україні свідчить про готовність та необхідність впровадження е-технологій у виборчі процеси. Для того, щоб це здійснити, необхідно роз'яснити і встановити мету такого провадження, де результати таких проваджень, очікування та супротив, що можуть виникнути, варто вирахувати та передбачити дії щодо ефективної оптимізації наявних процедур чи процесів, враховуючи особливості виборчих процесів залежно від видів виборів. Звісно, е-технології впроваджуються у виборчий процес не одномоментно, це саме той процес, який включає багато складових частин, що необхідно врахувати при оптимізації в подальшому всього виборчого процесу. Така оптимізація обов'язково повинна відбуватися під час використання цієї системи, тобто застосування е-технологій у виборчому процесі на практиці. Якщо цього не буде відбуватися, то існує вірогідність того, що багато моментів та помилок будуть допускатися вже при безпосередньому використанні цієї системи під час виборчих процесів. Тобто обов'язкова наявність такого етапу, як опробування самої системи до проведення конкретних виборів. До того ж, розвиток механізмів е-демократії варто розглядати на рівні держави, обов'язково до цього треба долучати якомога більше виконавців із різних сфер, які за результатами своєї діяльності будуть впроваджувати ті зміни, що необхідні в той чи інший момент виборчих процесів. Досліджено шляхи розвитку основ безпосередньої демократії в Україні. Констатовано, що у більшості демократичних країн розвиток демократії (включаючи її ключові інституції) спирається не стільки на владу, скільки на громадянське суспільство. Підкреслено, що сильне технологічне громадянське суспільство України здатне продукувати нові рішення та нести за них відповідальність. Запропоновано розвивати безпосередню демократію в Україні в контексті впровадження е-технологій на двох рівнях: на національному; на регіональному. Розглянуто первинні механізми розвитку безпосередньої е-демократії в Україні, що мають вже деяке практичне втілення: е-комунікація; е-голосування; е-звернення; е-запити; е-петиції; е-краудсорсинг; е-оцінювання; автоматизовані моніторинги; е-участь; е-спільноти.

Ключові слова: безпосередня демократія в Україні, застосування е-технологій, виборче право, виборче законодавство.

Pavziuk A.A. Development trends in the fundamentals of direct democracy in Ukraine in the context of e-technologies

The set of forms of organization of state power under which direct people's rule takes place, that is, direct participation of citizens in solving issues, needs to be updated in accordance with the modern assets of the civilized world. In most cases, the foundations of direct democracy in Ukraine are stable and not progressive, they need new forms. Such changes will make it possible to involve a larger number of citizens in these processes in order to take into account their decisions and increase the level of civil responsibility on a number of issues. The practice of conducting elections in Ukraine testifies to the readiness and necessity of introducing e-technologies into election processes. In order to do this, it is necessary to clarify and establish the purpose of such proceedings, where the results of such proceedings, expectations and opposition that may arise should be calculated and actions to be taken to effectively optimize existing procedures or processes, taking into account the peculiarities of election processes depending on the types of elections. Of course, e-technologies are not introduced into the election process all at once, it is precisely the process that includes many components that must be taken into account when optimizing the entire election process in the future. Such optimization must necessarily occur during the use of this system, that is, the application of e-technologies in the electoral process in practice. If this does not happen, then there is a probability that many moments and mistakes will be made when using this system directly during election processes. That is, it is mandatory to have such a stage as testing the system itself before holding specific elections. In addition, the development of e-democracy mechanisms should be considered at the state level, it is necessary to involve as many actors as possible from various fields, who, based on the results of their activities, will implement those changes that are necessary at one or another moment of the election processes. Ways of developing the foundations of direct democracy in Ukraine have been studied. It was established that in most democratic countries, the development of democracy (including its key institutions) relies not only and not so much on the government, but on civil society. It is emphasized that a strong technological civil society of Ukraine is able to produce new solutions and bear responsibility for them. It is proposed to develop direct democracy in Ukraine in the context of the introduction of e-technologies at 2 levels: at the national level; at the regional level. The primary mechanisms for the development of direct e-democracy in Ukraine, which already have some practical implementation, are considered: e-communication; e-voting; e-application; e-requests; e-petitions; e-crowdsourcing; e-assessment; automated monitoring; e-participation; e-communities.

Key words: direct democracy in Ukraine, application of e-technologies, electoral law, electoral legislation.